

GEDURFDE REIS BREEKT

Hoe Vasco da Gama de relatie tussen Europa en Azië voorgoed

Op 8 juli is het 519 jaar geleden dat Vasco da Gama zijn eerste expeditie naar India begon.

De historische reis maakte een einde aan het idee dat India niet over zee bereikbaar zou zijn vanuit Europa.

Het vormde een keerpunt in de handelsrelatie met Azië en een belangrijke impuls voor het Portugese Rijk.

Jan Verdonk is
redacteur van Kleio.

Op 8 juli 1497 verliet een kleine vloot van vier schepen met ongeveer 170 bemanningsleden onder leiding van Vasco da Gama de haven van Lissabon voor een eerste ontdekkingsreis naar Indië. In eerste instantie had de Portugese koning Manuel I Vasco's vader Estâvão op het oog om de expeditie te leiden, een belangrijke militaire commandant in Portugal in die tijd. Nadat hij echter plotseling overleed, nam zijn zoon het van hem over. Historici steggelen nog over de procedure die hieraan voorafging. Er zijn

er die betogen dat de eer van de opvolging in eerste instantie toekwam aan Vasco's oudste broer Paulo, maar hij zou het aanbod hebben afgewezen. Wat de waarheid ook moge zijn, Paulo ging wel mee en kreeg de leiding over een van de vier schepen. Dat gebeurde onder het directe bevel van Vasco, die daarmee eeuwige roem zou vergaren.

INDIASE RIJKDOMMEN

De Portugezen waren al ruim tachtig jaar op verkenning langs de West-Afrikaanse kust, in een periode waarin verschillende delen van Europa bevangen waren door expansiedrift. Een belangrijk doel was het vinden van een vaarroute naar India, om toegang te krijgen tot de grote rijkdommen aldaar. De Arabieren hadden op dat moment een monopolie op de handel over zee met India en andere delen in het oosten door hun gunstige geografische positie. Hendrik de Zeevaarder en Diogo Cão waren in de vijftiende eeuw al erg actief geweest in het ondernemen en financieren van diverse ontdekkingsreizen langs de Afrikaanse kust, terwijl Bartolomeu Dias in 1488 de Kaap de Goede Hoop rondde en tot 850 kilometer ten oosten van de Kaap kwam. Dit sterkte de gedachte dat de Indische Oceaan vanuit Portugal over zee te bereiken was, ondanks dat dit indruiste tegen het op dat moment heersende wereldbeeld.

Ptolemaeus had zo'n veertienhonderd jaar eerder beweerd dat de Indische Oceaan omgeven werd door land en dat uitgangspunt werd in de vijftiende eeuw nog altijd gebruikt bij de ontwikkeling van diverse wereldkaarten. Er waren echter ook twijfels over het idee van Ptolemaeus. Columbus ondernam namens de Spanjaarden in 1492 een welbekende poging om India via een westwaartse route te bereiken en keerde een jaar later terug met goed nieuws. Volgens de in Genua geboren ontdekkingsreiziger had hij inderdaad Indië bereikt. Weliswaar waren er in de koninklijke kringen in Spanje de nodige twijfels over deze bewering, maar het voerde wel de druk op de Portugezen op om zelf een nieuwe missie te ondernemen. ►

ARABISCH MONOPOLIE

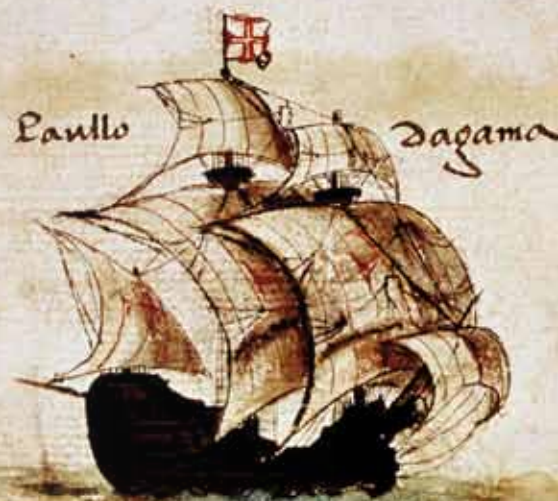
veranderde

De schepen van de eerste vloot van Vasco da Gama.
World History Archive/Alamy Stock Photo.

Links: Portret van Vasco da Gama door een onbekende meester van de Portugese school, zestiende eeuw. Nationaal museum van oude kunst, Lissabon.

VASCO DA GAMA IN DE KLAS

De expeditie van Vasco da Gama en andere grote ontdekkingsreizigers lenen zich bijzonder goed voor het gebruik in de klas. Door de vele bewaard gebleven reisverslagen is er een mooi beeld van hoe de reizen geweest moeten zijn. Laat leerlingen een deel van deze werken lezen en geef de opdracht een passage zelf verder aan te vullen. Of laat ze een journaal maken voor een dag uit de periode dat Da Gama zijn reis maakte. Hoe zou er geschreven kunnen zijn over het nieuws dat Ptolemaeus ernaast zat? Hoe zouden mensen in Portugal hierop hebben gereageerd, met alle mogelijkheden die dat met zich meebracht voor de handel? En stel je voor dat Da Gama een vlog zou hebben gemaakt. Welke emoties en verhalen zou hij dan gedeeld hebben?

Honorio Zenculao coelho 925

Boven: De route van de eerste reis van Vasco da Gama naar India.

Onder: Negentiende-eeuwse gravure van de aankomst van Vasco da Gama in Calicut. Nationale bibliotheek van Portugal.

De kleine vloot die Da Gama tot zijn beschikking had, werd tijdens het eerste deel van de reis direct geconfronteerd met tegenslagen. Dichte mist zorgde ervoor dat het schip waarover Paulo da Gama de leiding had de rest kwijtraakte. De São Rafael zou eind juli op Kaapverdië weer herenigd worden met de overige drie schepen. Op diezelfde eilandengroep smeedde Vasco da Gama een spectaculair plan. Hij besloot met zijn vloot in westwaartse richting over open zee te gaan om daar de wind in de zeilen te krijgen en vervolgens met een ruime bocht richting Zuid-Afrika te

varen. Deze gigantische reis was nog nooit eerder ondernomen; Da Gama durfde de uitdaging aan met behulp van een kompas en een astrolabium, een voorloper van de sextant. Belangrijk was de bijdrage van Bartolomeu Dias die tot Kaapverdië mee was gevaren. Op zijn eigen reizen had hij gunstige westenwindgordels ontdekt en die kennis was onmisbaar voor Da Gama.

De hele tocht werd er niet minder zwaar door. De schepen waren dusdanig klein dat er nauwelijks ruimte was om even te gaan liggen voor wat broodnodige rust. Ook moest er voortdurend water uit de ruimen gepompt worden. Een ander probleem was het voedsel. Dat bleek niet of nauwelijks bestand tegen het lange verblijf op de open oceaan na het vertrek van Kaapverdië. Dit deel van de reis duurde maar liefst 93 dagen, waarin 9.500 kilometer werd afgelegd. Die omstandigheden culmineerden uiteindelijk in de uitbraak van scheurbuik. Groot moet dan ook de opluchting zijn geweest toen de Portugezen op 4 november het anker uit konden gooien in de Sint Helenabaai in de Zuid-Afrikaanse kust.

MISVERSTAND

De mannen konden in de baai bijkomen van de zware reis en reparaties uitvoeren aan de schepen. Daarnaast waren er enkele ontmoetingen met de *Khoikhoi*, de plaatselijke bevolking. Dat contact verliep aanvankelijk vreedzaam, maar na een misverstand werd de bemanning op 16 november met speren van het land verdreven. Daarop besloot Da Gama de reis voort te zetten. Stevige winden voorkwamen echter dat de Kaap gerond kon worden in de daaropvolgende dagen. Hierin slaagden de

Portugezen pas op 22 november. Drie dagen later besloot Da Gama een nieuwe stop in te plannen in wat tegenwoordig de Mosselbaai wordt genoemd, in de West-Kaap van Zuid-Afrika. Hier werd het bevoorradingsschip achtergelaten, dat onherstelbaar beschadigd bleek.

Na het verlaten van de Mosselbaai passeerde de vloot – na een nieuwe serie stormen te hebben overleefd – rond kerst het Zuid-Afrikaanse Natal. Daar lagen de schepen enkele dagen voor anker, zodat er gevist en gerust kon worden. Na alle tegenslagen waren de bemanningsleden niet gerust op het verdere verloop van de reis. Vooral de krachtige stromingen op de plek waar de Atlantische Oceaan en de Indische Oceaan samenkomen, werden gevreesd. Ze smeekten hun commandant om terug te keren naar Portugal, maar die gaf aan die wens geen gehoor. Da Gama wist dat hij deze zorgen de kop in moest drukken om de expeditie niet in gevaar te laten komen. Hij probeerde dit eerst goedschiks, door zijn mannen de roem van een geslaagde reis voor te houden. Toen dit niet werkte, gooide Da Gama het volgens kroniekschrijver Gaspar Correa over een andere boeg: hij hield een aantal donderpreken waarbij hij enkele mannen

bedreigde. Dat had wél het gewenste effect. Door een gebrek aan drinkwater en andere malheur – waaronder een gebroken mast – werden de mannen in januari gedwongen de tocht enkele keren in Mozambique te onderbreken, onder meer bij de monding van de Zambezi. De tweede keer duurde de stop in totaal ongeveer een maand, waarin er uitgebreid de tijd werd genomen om weer op krachten te komen en te herstellen van ziektes. Daarbij konden de Europeanen rekenen op de hulp van de lokale bevolking, die met enige regelmaat voor fruit en vlees zorgde. Op 24 februari werd de reis hervat en een week later stuitte men op Ilha de Moçambique, een eilandje vlak voor de kust van Mozambique, waarover de bemanning tijdens eerdere stops al goede verhalen had gehoord. Een kleine maand verbleven Da Gama en zijn mannen op het eiland, waarna ze op 29 maart noodgedwongen vertrokken omdat de lokale bevolking begon te morren en Arabische handelaren de aanwezigheid van de Portugezen niet langer duldden. Van 7 april tot 13 april volgde er tijdens een stop in Mombassa in het huidige Kenia opnieuw een conflict met plaatselijke bewoners, mede doordat de vloot van Da Gama ►

Een middeleeuwse weergave van de wereldkaart van Ptolemaeus (1482). Duidelijk te zien is dat de zee rond India wordt omgeven door land.

Zicht op de haven van Calicut in 1572, toen er al enkele decennia met Portugal werd gehandeld. Te zien zijn verschillende soorten schepen, een scheepswerf, vissers en lokaal transport met zeilbootjes. Kaart uit de atlas Braun en Hogenberg, 1572.

zich regelmatig schuldig maakte aan piraterij en de verhalen hierover vooruit snelden. Op 14 april arriveerden de Portugezen in Malindi (Kenia), wat het begin van het einde zou inluiden van de geplaagde zwerftocht over zee langs de Afrikaanse kust.

CHRISTENEN IN INDIA

In Malindi wist Da Gama een loods te regelen met kennis van de wind- en zeestromen op de Indische Oceaan. Op 24 april 1498 begonnen de schepen aan de grote oversteek van Oost-Afrika naar India. Na een reis van 4.200 kilometer kwamen ze daar op 20 mei aan. De vloot ging voor anker vlak bij Calicut, het huidige Kozhikode aan de Malabarkust. De Portugezen waren hun ontdekkingsreis niet alleen begonnen ter bevordering van de handel, maar ook om het christendom te verspreiden. Groot was dan ook de verbazing toen ze op uitnodiging van brahmaanse priesters een tempel bezochten en daar een beeld van Maria aantroffen. Althans, dat dachten ze. Da Gama en zijn mannen zagen de plaatselijke hindoes ten onrechte aan voor christenen en hadden daarom niet door dat ze naar een hindoeïstisch beeld keken, dat waarschijnlijk de godin Kali moest voorstellen. De vorst van Calicut was op het moment van aankomst in Ponnani, een stad honderd kilometer verderop. Nadat hij het nieuws hoorde van de komst

van Da Gama keerde hij direct terug naar Calicut, alwaar hij een gastvrije ontvangst regelde. De vorst was echter nauwelijks onder de indruk van de geschenken die zijn gast mee had gebracht, waaronder koraalkettingen en wollen shirts. Hij had goud verwacht en daardoor sloeg de stemming al snel om. Een Portugees handelsverzoek dat voortaan de Arabieren moest uitsluiten werd niet gehonoreerd. Wel slaagde Da Gama erin enkele goederen te ruilen, onder meer tegen peper. Hij hoefde dus niet met lege handen naar huis. In de kleine vier maanden die Da Gama in India bleef, verslechterden de betrekkingen in een rap tempo. De Portugezen moesten invoerrechten betalen, maar weigerden dat. Daarop werden er enkele bemanningsleden gevangengenomen. In een reactie hierop gijzelde Da Gama een aantal hindoes. Na een afspraak over wederzijdse vrijlating van de gevangenen konden de Europeanen eind augustus alsnog naar huis.

DRAMATISCHE TERUGREIS

Tijdens de terugreis liepen de Portugezen aan tegen hun gebrek aan kennis over de oversteek van India naar Afrika. Omdat Da Gama niet wachtte tot het einde van het moessonseizoen werd de vloot verrast door hevige stormen. Ruim dertig bemanningsleden overleefden de drie maanden durende oversteek naar het Afrikaanse continent niet. Hierdoor dunde de bemanning dusdanig uit dat

de São Rafael in Afrika moest worden achtergelaten. De overgebleven twee schepen raakten elkaar later op de terugreis kwijt. Onder aanvoering van Nicolau Coelho arriveerde de Berrio op 10 juli in Lissabon, waar Vasco da Gama pas in september zou arriveren. Hij maakte eerst nog een tussenstop op Terceira, een van de eilanden van de Azoren, in de Atlantische Oceaan, waar zijn broer Paulo overleed aan de gevolgen van scheurbuik. Hij was een van de 110 oorspronkelijke bemanningsleden die de expeditie niet overleefden.

BREUK MET PTOLEMAEUS

De reis van Vasco da Gama naar India was op dat moment de langste zeereis ooit ondernomen, het absolute hoogtepunt van de Portugese ontdekkingsreizen. Het betekende een radicale breuk met de opvattingen van Ptolemaeus; India bleek inderdaad vanuit Europa over zee te bereiken. Meteen na aankomst startte koning Manuel met het plannen van een nieuwe missie. Op 9 maart 1500 vertrok kapitein-generaal Pedro Alvares Cabral met een vloot van dertien schepen – met aan boord de nodige artillerie – en twaalfhonderd bemanningsleden voor een nieuwe trip naar India, waar de nodige voordelige handelsverdragen werden afgedwongen. Lissabon werd door al deze inspanningen enige tijd het centrum van de Europese specerijenhandel, waarmee het

fundament werd gelegd voor het Portugese Rijk. Vasco da Gama zelf werd royaal beloond voor zijn inspanningen. Voortaan mochten hij en zijn nakomelingen de titel 'Dom' dragen, waarmee adellijke of andere belangrijke personen werden aangesproken. Ook werd Da Gama benoemd tot 'Admiraal van de Indische Oceaan'. Daarnaast kreeg hij een leengoed in Sines, de plaats waar hij geboren was. In 1502 vertrok Da Gama voor een tweede keer naar India. Nu telde zijn vloot vijftien schepen en achthonderd bemanningsleden, waarmee hij tot zijn terugkeer in februari 1503 een enorme buit zou vergaren. ■

GEBRUIKTE BRONNEN

- RICHARD WORTH, *Vasco da Gama* (New York 2009).
- RACHEL A. KOESTLER-GRACK, *Vasco da Gama and the Sea Route to India* (Philadelphia 2006).
- K.M. PANIKKAR, *Asia and Western Dominance* (Londen 1961).
- K.D. MADAN, *Life and Travels of Vasco da Gama* (New Delhi 1998).
- KATHARINE BAILEY, *Vasco da Gama: Quest for the Spice Trade* (New York 2007).
- DANIEL BOORSTIN, *De Ontdekkers: De zoektocht van de mens naar zichzelf en de wereld* (Amsterdam 1987).
- E.G. RAVENSTEIN, *A Journal of the first Voyage of Vasco da Gama* (Cambridge 2010).
- GASPAR CORREA, *Three Voyages of Vasco da Gama, and his Viceroyalty* (Cambridge 2010).

